

I. Sarasola: EUSKAL LITERATURAREN HISTORIA

Kritika solas

Ba zen ordua euskal literaturaren xede nagusiak kritikatzeko, bere kondairan zehar dituen alde on eta txarrak eta eraman dituen bideak aztertzeko; literario alde solletik* begiraturik, linguistika alde batera utziaz. Hau du bere asmoa Ibon Sarasolaren **Euskal Literaturaren Historia** izenez argitaratu berri den liburuak.

Berebiziko hautsak jasoko* ditu liburu honek. Izan ere, bat batean ez da erraza, tratatzen dituen puntu guztiak argi eta garbi adieraztea, ez eta ere ikusi ahal izatea. Beraz, ez da harritzekoa, liburu honek hutsak izan ditzakeela. Harritzekoa, hutsik gabea izatean datza.*

Bere funtsezko* esentzian, bat gatoz. Euskal literaturak egun hartu duen bidea, galak ugaltzea eta ideologia era guztietatik lantzea, hizkuntzaren eta beronen jabe den herriaren kultur iraupenerako eta politikazko etorkizunerako behar beharrezkoak dira. Herri baten kulturarentzat proiezio bakar hutsa bait da, luzera begiraturik, bere izate guztiaren galbidea.

Argi dago, kritiko premia handian gaudela, ni ere kritikotzat jartzen nautelarik. Horrela izendatze honek, beste gabe, kritika egitera behartzen nau; baina, alferrik nahi izan behar bezalako aburuak egitea, ez naiz sentitzen behar lukeen mailatik hartzeko ahalmenez. Parterik gehienean ados nator, batez ere argudioetan. Eta argilegi ikusten ez dudan zenbait puntu, egilearen beraren eta Irakurlearen argibiderako adieraziko ditut. Inoiz egileari laguntzeko, eta hurrengo kontra egiteko. Hau bait da, Ibonek berean markatu daudan bidea. Beraz, bere baimena dut.

Liburuaren lehen partean, aburu* onez aztertzen daki autore zaharrak, Etxeparetik Axular eta Sarako eskolara eta Oihenart bere bakardadean. Parte hau da noski* liburuaren interesanteenetako bat, eta urratsik seguruenetan finkatua.

«Compañía Guipuzcoana de Caracas»ek, ez dugu dudarik jartzen, bere garrantzia izango zuela XVIII. mendean,* euskal literatura Gipuzkoan hasi eta gehitzean. Baina hobeto aztertu beharko litzaiteke, gorakunde hori Sarasolak dioen neurrietaraino den; zeren* mende erditik aurrera ilustrazioa ezagutzen zuen euskal teatro zaharrak, Sor Luisa eta Muniberen lanak lekuko,* eta beste herrietan ere ezagutu zen* goratzeak, normalena zen gurean ere bere influentzia agertzea. Bestalde, XIX.enak berak erakusten dauku, «Compañía Guipuzcoana de Caracas» ez zenez gero.

XIX.ean, 39. orrialdean, erromantiko garaia ukitzen* duelarik, garaian hasierako Iparragirre ez du aipatzen. Bere poesia ongi moldatzen da erromantiko giroan; ez beharbada poesia idazteko moldeetan, baina bai berak duen dinamika eta sentimenduetan. Giro hau herriari sentierazi zion poeta dugu. Europako herri hainitzek* beren jabetasun librea hartu zuten garaia, barnetik ziren Inperialismo txiki asko hautsiaz.* Hau hola delarik, Iparragirrek altxatu zuen hotsak bere lekua behar zuen. Are* gehiago, gaur ere oraindik, bere egarria ase ez zuen herriaren ahoetan bere kantak itsatsirik* izatean.

44 eta 46. orrialdean barna adierazten duen klerikalismoa, beharbada, neurritz hara doa. Ba dakigu, klerikalismoak, historian zehar, ahal izan duen nauriraino hestutu* izan duela bere poderearen hesia. Baina kleroa klero izan da alde guztietan, konsigna antzerakoekin jokatuaz. Eta, herri tiptetan neurri horretarainoko azpianez ari bazen, zergatik jokatu zuen eta jokatzan ari Galizian zeharo bestaldera? Galizian ez zen hori gertatu. Eliza herri hizkuntza arrunt eta tipiaren kontra agertu zen, eta hemen ditu bere sustraiak Galiziako literatura antiklerikalak. Ikus J. Alonso Monteroren **Realismo y conciencia crítica en la literatura gallega**. Beraz, adierazi nahi dut, ez duela koinziditzen herri bietako Elizaren jokabideak, goiko agintaritzak toki beretik etorri arren.

Bestalde, Serafin Baroja (Pío Barojaren aita) baten kanta eta ateraldi antiklerikalak eta antikalistikak ere ba dira, adibidez. (Noiz ikusiko ote ditugu liburu batean bilduak? Merezki du). XIX.aren lehen partean, Etxahunek ere ba zituen kanta antiklerikalak; baina denok dakigu gizajoak zer burubide eraman zuen bere bizitza garratzean zehar, eta bere kasua literatur mugimendutik zerbait apartatzen da, adierazi nahi dugun puntu hoietan.

Puntu hau ikutzean,* alpamen berezia merezi zuen A. Irigaray-ren **Esbozo bio-bibliográfico de la literatura euskara profana** (del s. XV al XX) sailaera* lanak, bertako zenbait gai eta eritziz baliaturik. Lan honek «Príncipe de Viana» aldizkariaren 98-99. zenbakian (1965) ikusi zuen argia.

Liburuaren bigarren partean sartzean, S. Aranaren eskolatik sortu zen purismoa salatzen du. Eta, garbizaletasunarekin batean, arraza diskriminazioa eta klerikalismoaren neurrigabekeria. Izan ere, XX. mendearen sarreran ez zen politika jokorik bidezkoena. Aranek

aukeratu* zuen jokabide honen oinarriak Larramendiren influentzia hartzen du, bere parterik handienean. Baina arrazakeriaren sustraiak askozaz haruntzago aurkitu behar dira, euskara hizkuntzaren bitxikeria ere bai. Garibay, Poza eta B. Etxabegan ere aurkituko ditugu kontzeptu hoik. Paradisuko hizkuntza bitxia eta arrazatiko noblezia hоек erabili zituzten, eta Klaberiak Ziburuko Joanes Etxeberriri egin bertsoetan ederki burlatzen ditu.

Baina partiturik adieraziko ditugu:

Hizkuntzaren bitxitasuna, orduetik hasi zena, Larramendiren bidez, goraka etorri zen Paulo Astarloaganarte; eta S. Aranek P. Astarloa hartu zuen modelo, hizkuntzaren purismoan behintzat.

Arraza kontua —Tubalengandik zuzen gentozela euskaldunok—, arestian* aipatu ditudan E. Garibay, A. Poza eta B. Etxabek beren ustez erabili bazuten ere, kontzeptu oso espainiar erresumakoa* da bere oinarrietan. Eta ez, «fiesta de la raza» zelebratu izan duen nazio bakarra delako noski;* baizik, argi dago, lehen noblezi kasta, gure probintzietara, Gaztelako erregeen «aitoren seme» (aita onen seme) eta gainerako noblezi tituluetatik hasi zela. Beharbada, eta hala zen seguru asko, aurretik ziren «ahaide nagusien» bukaera ondorean sortu ziren haiek utzitako handinahariaren tokiaren betegarri, konde, markes, hidalgo eta gainerako handiki tituluok Gaztelako erregeek ematen bait zituzten, eta ez gure probintzietako batzarrek. Eta ez da historia asko jakin beharrik, «villano» eta «vasallo» eta antzerakoek zer giza maila zuten jakiteko. Orduan, euskaldunek, beren foruen bidez, ez zuten onartu beren artean holako bereizkuntzarik. Euskal Herritik irteetan,* beren buruak «villano» eta «vasallo» bezala agertzean, Biltzar Nagusien eskaria izan zen, hemengo guztiak maila unibertsal batean berdintzea, «aitoren seme» (hidalgo) titulua hartuaz, gizon bezala errespetatuak izateko. Ikus honetaz, beste zenbait estudioren artean, K. Etxegaraykoaren **Investigaciones históricas referente a Guipúzcoa**-ren lehen kapitulua.

Egoera honetan, lehen aldiz, herri oso bat hornitzen da gizon errekonozitu mailan (edo seme errekonozitu, «hijo de algo» **hijo-dalgo** edo **hidalgo**, eta ez **bastardo**). Larramendik defenditzen zuen nekazari noblea, zapatari noblea eta abar, alfer eta alproja nobleen aurrean, euskaldungoa defenditu nahirik, gure noblezia apalaren kontra ateratzen zirenen aurrean (ikus **Corografía**-ren «De la nobleza...» kapitulua). Gertakari hauetatik, Gaztelan liberalismoaren garaian nobleziak lehen zuen prestijioa galtzea, gutti batzuk zirela-ko titulundunak eta hainitz gabeak. Gabeek irabazi zuten beren erlizia poliki poliki. Baina Euskal Herrian ez zen hori gertatu: noble izatea denek ahal zuten, harrokerian erori* ziren, eta askok eutsi nahi zion, gauza bereziki bezala, bere funtsezko kontzeptuetan oso espainiar baze bazen ere, eta hau politikaz bestaldera jokatuaz. Jakina, Sabinok bere politikarako hartu zuen; baina puntu honetan ba dakigu nork influentziatu zuen. Bere politika programa egitean, Lizarra* Aita Iberogana hainitz ostera* egin zuen; eta batez ere harek kutsatu zuen arrazale bezala, eta, seguru asko, bai eta klerikalismoa ere, neurri handi batean behintzat.

Beraz, Aranaren joerak, Larramendi, P. Astarloa eta A. Ibero ditu iturburu. Hoietarik, lehenengoaren jokera hain zuzena ez bazen ere, ondorengo biena okerrago noski. Baina, oraindik ere arraza zalatzat juzgatzen gaituzten espainiarrek, jakin bezate beren herentzia izan dugula puntu honetan.

Dena dela, aitortzen dut, azterkizunok ez direla hain ximpleak, eta literaturatik aparteko historia ere hobeto ezagutu beharra dugula.

Literaturan garbikeriatik jarraitu dutenak, beti izan dira kulturaz guti hornituak edo kopeta laburrekoak. Berek nahi zuten euskara, anti-erdara zen. Baina «anti» ziren aldetik, beren konparazioetan, erdaraz hola zena euskaraz hala behar zuela, eta horrelako jokabidez erdara bera hartzen zuten oinarri; zeren* erdaratik ikusten bait zituzten gauzak, euskararen muinetik beharrean. Adibidez, gaztelanatik askozaz hurbilago dago Loraila («mes de las flores» ideakoa) jatorragoa den Malatza («mayo» pagano zaharretikakoa) baino; baina «garbizaleen» mundu txikian bestaldera behar zuen izan. Gainera, maiz,* hitz berriak asmatzen zituzten, bakoitzak berak ezagutzen zuen euskara txikitik ikusita, lehendik beste euskalkiren* batean eratu zegoen ala ez begiratu gabe. Baina, kritika honetan, alde honetatik abiatuko bagina, inoiz bukatu ezindako jardunetan eroriko ginateteke.

JUAN SAN MARTIN

bezate, **bele**
dauku, **deusku**, digu
daut, **deust**, dit

ditzake, **daikex**
naude, **naqoz**